

világos és érthető, de az érdeklődést vonzó és lebilincselő előadás-móddal. Ilyenformán magas színvonalon tesz eleget a szerző elsődleges célkitűzésének: megismertetni egy jelentős huszadik századi magyar költőt az angolszász világgal.

H. SZÁSZ ANNA MÁRIA

MÓRICZ ZSIGMOND: TANULMÁNYOK II – III.

ERKÖLCSI SARKANTYÚ – A TIZENKETTEDIK ÓRÁBAN

Az irodalomszerető nagyközönség igazán örömmel nyugtázhajta a Szépirodalmi Kiadónál megjelenő Móricz Zsigmond – tetszetős kivitelű – életműsorozatát. A sorozat áttekinthető, mert műfaji csoportosításban, és ezen belül időrendben jelennek meg a regények, kisregények, elbeszélések, drámák, riportok, tanulmányok. Mindenki ízlésének megfelelően válogathat a kötetek között, s az összes művek kedvelői, gyűjtői is jól forgatható könyveket vehetnek kézbe. Jó lenne ha gyorsabb ütemben jönnének, s nagyobb hírveréssel, mert lassan sikk lesz Móriczot „avultnak” és csak „irodalomtörténetnek” tekinteni.

Az életmű-sorozat Móricz tanulmányait három kötetben jelentette meg. Mindhárom olvasható már (elég nagy időkülönbséggel jelentek meg I. 1978., II. 1982. !, III. 1984.). Az első kötet Móricz irodalmi és művészeti tárgyú írásait tartalmazza. Lényegében felöleli a kék-sorozat hasonló témájú cikkeket, kiegészítve a Réz Pál szerkesztette hagyatéki kötetel. Így egy kötetben jutnak el az olvasóhoz e témakörben írt cikkeket az első írásoktól az utolsóig, Szabó Ferenc szerkesztésében.

A *Tanulmányok* II. 1903–1930 között, a III. kötet 1931-től az író haláláig adja közre a cikkeket – a kötetekre és Móricz gondolkodására is rendkívül találó – *Erkölcst sarkantyú* és *A tizenkettedik órában* cím alatt. Mindkét kötet szerkesztője Nagy Péter. Az első kötetnél is van gond a műfaji sokszínűséggel, de ott talán könnyebb cezúrát vonni. A II–III. kötet szerkesztője e műfaji sokszínűségből fakadó problémákat így összegzi: „Móricz sajátos munkamódszere miatt igen nehéz pontos határvonalat húzni tanulmány és publicisztika, publicisztika és riport, riport és novella – bármelyik s a másik között . . . Magunk ahhoz próbáltuk tartani magunkat, hogy azokat az írásokat gyűjtsük itt össze, amelyekben a gondolati elem az uralkodó vagy a túlnyomó, a közvetlen ábrázolással szemben.” (II. 785.)

Nyilván ez a dilemma okozta – vagy a kiadói/nyomdai átfutási idő miatt a belső szerkesztő titka volt?! –, hogy az új sorozat I. és II. kötetében olvasható a *Ludas Matyi* (1905), a *Magyar költő dicsősége* (1926) és a *Vallomás* (1927). A filológiai pontosság kedvéért: a *Ludas*

Matyi nem 1904-ben, hanem 1905 március 1-én az Urániában jelent meg, a *Vallomás* pedig nem 1927 május 22-én, hanem 25-én a Pesti Naplóban. E cikkek a szerkesztés elvei alapján mindkét kötetben helyet kaphattak, de nem ártott volna egy szerkesztői vagy kiadói megjegyzésben jelezni, s a megjelenés időpontját egyeztetni.

Az életmű-sorozat törekszik a teljességre, sok új írást olvashatunk az egyes kötetekben. Igazi meglepetéssel azonban a II–III. kötet szolgál. Néhány számadat csak! Az előző (ún. kék) sorozat 1910-től közöl Móricz-cikkeket, tanulmányokat, de üres éveknek tűnik: 1914, 1916, 1917, 1920. Az *Erkölcsei sarkantyú* az első írást 1903-ból közli, s csak 1906-ból és 1907-ből nincs Móricztól cikk e kötetben. Tegyük hozzá, hogy a legteljesebbnek tűnő Móricz-bibliográfia (Pesti Ernő, 1979) szerint ezekben az években ilyen jellegű publikációk nem is kerültek ki az író tollából. Mintegy nyolc év termése lát itt először összegyűjtve nyomdafestéket! Úgy tudtuk, hogy Móricz ezekben az években alig van jelen cikkeivel, írásaival a sajtóban, az irodalomban, mert felőrlik a napi gondok. Ez a kötet egy kissé mást mutat az indulásról. A II. kötetben több mint 50 először publikált írás olvasható, a III-ban több mint 70! Ez a 120–130 cikk a további kutatás számára sem érdektelen, mert ezekhez a folyóiratokban elszórt cikkekhez nagyon nehéz hozzájutni. Tudományos szempontból sem nélkülözheti az irodalomtörténeti, (sőt az eszmetörténeti) kutatás sem, mert Móricz gondolkodásának útját differenciáltabbá teszi e két kötet új anyaga. Haladjunk kötetenként, s időrendben.

Igazi öröm azokat a tanulmányokat olvasni, amelyekről idáig csak közvetve tudtunk. Nevezetesen, amelyeket Móricz a Monográfiai Társaságnak írt Szatmár, Bács-Bodrog, Esztergom és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyékről (ez utóbbit Nyilas István álnéven). Ezek mintegy 370 oldalnyi terjedelmet jelentenek. Ennek elolvasása mit adhat az eddigi Móricz-képhez? Elég sokat! Sok esetben szellemi izgalmat jelent, pl. ahogyan a vékonyan csordogáló tényanyagot felhasználja, ahogyan a saját élményét, megfigyelését, gyűjtését is beledolgozza, sokszor szinte újra átéli. Ezek a tanulmányok az író szociális érzékenységéről vallanak, és történelmi kutató szenvedélyéről is. A száraz tényeket élvezetesen, igazi írói vénával jeleníti meg. Néprajzi, nyelvjárási feljegyzései — legalábbis saját korában — hézagpótlónak mondhatók. Mindenesetre nyelvészeti bűvárokodása, a magyar történelem tanulmányozása, forráskutatói szenvedélye innen ered, s ezen előtanulmányok nélkül nem képzelhető úgy el az *Erdély* trilógia vagy a *Rózsa Sándor*, mint ahogy megíródott. (S ha már az *Erdélyt* említettük, a regényről, Bethlenről — aki egy életen át foglalkoztatta Móriczt — az eddig csak közvetve idézett cikkek publikálásával, most árnyaltabb képet kaphatunk/adhatunk néhány vitás kérdésre).

Visszatérve a monográfiára. Móriczról szinte önportrét ad a megyék népéletének megrajzolása. Itt a népélet még leíró jellegű, de az életműben a későbbiek során ezek a megfigyelések már nemcsak leírások maradnak, hanem elmélyült társadalomkritikává válnak, kiinduló pontjai lesznek mélyebb összefüggések keresésének. Lényegében egy élvezetes és tárgyyszerű írás-sort olvashatunk történelemről, népeletről, népszokásokról, a megyék nemzetiségi és vallási összetételéről, városok, vármegyék ellentétéről, mezőgazdaságról, az iparról, kereskedelemről, a megyék társadalmáról, művészetéről, a nagybányai festőiskoláról, jeles emberekről, babonákról, természeti viszonyokról – és sorolni sem lehet a témák sokaságát. Mindezt látható élvezettel írta – vagy talán csak pénzszerző szorgalommal (?) –, de jó iskola volt s a móriczi életmű sokat nyert vele.

Ezek a tanulmányok szemléletben nem térnek el a korabeli magyar történetírás szemléletétől. Móricz legfeljebb egy-két hangsúlyt tesz máshová, de ezek is inkább a vallási és a különböző népszokások, a népélet leírásánál figyelhetők meg. Nem kritizál, nem vitatkozik, nem mutat rá társadalmi ellentétekre, hanem elfogad egy mentalitást, ehhez sok forrásanyagot összegyűjtve igazán élvezetesen írja meg a vármegyéről szóló mondandóját. Ha egy-egy jeles emberről ír sokszor ragyogó portrét kapunk; ha adódik egy anekdota, elmondja; a tudós anyagba humort, iróniát lop be. Valószínű, hogy később másként írná le a milleneumot, a főispánválasztást stb, de az is valószínű, hogy a megrendelő ennek a Móricznak már nem fizetett volna. Elolvasva ezeket az írásokat, tetten érhetően tudjuk bizonyítani, hogy ha hozzászól nemzetiségi, politikai, történelmi kérdésekhez a pálya későbbi szakaszában, ehhez alapos történelmi ismerete van. Ezeknek az írásoknak a közreadása kötet elévülhetetlen érdeme. Ösztönző lehet a kutatásnak, s roppant érdekes, élvezetes olvasmány a nagyközönségnek.

Ezen kívül is több mint 50 új Móricz-írás van a II. kötetben. Az eddig ismeretlen, vagy kevesek számára ismert cikkek feltűnnek tematikai sokszínűségükkel, oknyomozó szenvedélyükkel, provokatív kérdésfeltevésükkel. Ezekről csak jelzésszerűen. 1903-ban feszegeti a népdal-műdal születését, terjedését, recepcióját. Felteszi azt a kérdést, hogy városi népdal miért nem születik, sajnálva azt, hogy „a szocialista eszmék nem tudnak magyar zenei megnyilatkozást találni”. (II. 8.) Gondoljunk csak arra, hogy mikor kezd a városi folklór kérdésével a zenetudomány foglalkozni. 1903-ban sürgeti a magyaros verselés megújítását! Ugyancsak 1903-as könyvrecenziójánál szinte önmagát figyelmezteti egy „tudományos célzatú” könyvnél: „Gyermeknek írni . . . szép és magas cél, de csak olyan író éri el, aki ezen a téren éppen úgy teremteni tud, mint ahogy teremteni kell a művet ’felnőttek’ számára . . . Ne ő szálljon le a gyermekhez, hanem azt emelje föl magához”. (II. 1.)

A *Nyelvtörténet Szótár* kapcsán írt bírálatában (1904) a tudósok személyeskedését elutasítva a tudományt, a tudományos igazságot védi. Író elődökre novellisztikus hangon emlékezik (Kisfaludy Károly, Szemere Miklós), olvashatunk színi kritikát, sürgető cikket Debrecen monográfiájának megíratására. *Az élő vértanú* (1912) c. írásban a köz-tudatban élő „aruló-Görgey”-kép ellen ír szenvedélyes hangú cikket. (Görgey alakjával egyébként többször is foglalkozik.)

A világháború idején született írásaiban — melyeket most olvashatunk először — a háborúhoz való kettős viszonyának képét rajzolhatjuk meg. Kezdetben hisz a győzelemben, nem ellene, hanem érte szól, mert hisz abban, hogy újjászületést hoz magával. 1917-ben a lelkesedésének nyoma sincs, megkeseredik, kiábrándul.

1919-es szereplése, majd elhallgatása közismert. Figyelmet érdemel — a kötetcímét is adó — 1920-as cikke, amikor kilép visszavonultságából, magányából, tollával újra bekapcsolódva a politikai küzdelembe, szociális és politikai érzékenységgel reagálva a kor kérdéseire. „Egy év óta százszor megfogadtam, hogy politikára vonatkozó ígét tollam le nem ír. Mivel azonban életünk e napjaiban, a nagypolitika miatt hiányzik a magyar íróknak a szépirodalmi megnyilatkozás lehetősége is, ezért nem tehetem, hogy meg ne szólaljak, mikor most, az első emberséges hangot hallom egy politikustól”. (II. 515.) Ez a politikus: Bajcsy-Zsilinszky Endre.

Főlöslleges lenne és lehetetlen is az összes újonnan és először publikált cikket, tanulmányt megemlíteni. Az előzőeknek is csak az volt a célja, hogy a kevésbé ismert korai írásokról jelzésszerűen szóljon, hangsúlyt téve itt-ott azokra, amelyeket a további Móricz-kutatás használhat, jelezve azt, hogy Móricz-publicisztika palettája milyen sokszínű.

A következő jelzések a II–III. kötetből mindössze arra utalnak, amelyek az első kötetet is teljesebbé teszik. Olvashatunk a Vígszínház jubileumáról, Bródyról, Csokonairól, egy nyilatkozatot a decentralizált irodalomról és az „Új Munka” c. lapról. Recenziót Bibó Lajos könyvéről és kritikát egy drámájáról, Györy Dezső verseiről, Kodolányi színdarabjáról. Vallomást Vízvári Mariska és Vaszary alakításáról. Rövid eszmefuttatást a szobrászatról. A III. kötetben sok nekrológ olvasható, s ezeknek zömmel társadalmi töltése is van, szinte kortörténetté bővülnek. Néhány név: Légrády Imre, Miklós Andor, Kozma Andor, Lehr Albert, Pakots. Meghatóan szép Komáromy Andrásról való búcsúja, hisz sokat forgatta köteteit, közleményeit az *Erdély* anyaggyűjtésénél. S itt is folytatódnak a recenziók, ismertetések. Jelzésszerűen: A 25 éves *Az Est* — sajtótörténetileg is érdekes írás; recenziót írt Hegedüs Lórántról, a *Puszták népéről* és a *Tardi helyzetéről*, Bánffy Miklós könyvéről, Sinka *Vád* c. kötetéről Jócsik Lajosról, Márairól, Zilahyról, a Magyar Csillag és a Nyugat közti különbségről,

köszönti a 60 éves Szabó Dezsőt. S a felsoroltakkal még közelről sem teljes az a kép, ahol irodalomról és művészetről adnak hírt, vagy recenziót az írások.

1931–1942 között írt cikkeket olvashatjuk a *Tanulmányok* III. kötetében, melynek alcíme *A tizenkettedik órában*. Találó cím, hisz ekkor katasztrofális jelek mutatkoznak a társadalomban, amelyre Móricz változó tartalommal, de mindig érzékenyen reagál. Saját publicisztikáját, önmagát is jellemzi ez a sor „átfordul magamról gondolatom, . . . az ország sorsára.” (I. 587.) E kötet ennek a dokumentuma. Az ország sorsa mindig központi kérdés volt Móricz Zsigmondnál, s az maradt élete végéig. A társadalmi kérdéseket nemcsak felveti, de szenvedélyesen keresi a megoldást is. A harmincas évek derekától — ez olvasható ki az újonnan közölt írásokból — több arcú választ keres és ad. Úgy érezte, hogy javult az ország kulturális és szociális helyzete, ezt félti. „Azért ma én is *jobb levegő jöttét érzem*. Csak arra gondolj, hogy ma a kormányzat legfőbb feladata: küzdelem a szegénység ellen! Szociális küzdelem a szegénység létezése ellen. (Mert eddig csak rendőri küzdelem volt . . .) De most micsoda öröm, hogy abban a pillanatban, mikor a kormányzati elv megváltozott, az egész ország tele van szakképzett vezetőkkel . . .” (III. 581.) Remény mellett ott a félelem is. Félti a nemzetet a forradalomtól („*Forradalomra nincs szükség*. Amit a forradalom elér, azt a kormányzat könnyebben tudja átadni a tömegnek.” III. 360.). Fél és félti a nemzetet a háborútól, keresi a járható utat, a megoldást, de kereséseinek iránya sokszor körvonalazatlan, illuzorikus és a kérdésekre adott válaszai olykor furcsák, bizonytalanok. Egyre sűrűbben ír a „magyar fajról”. „Isten óvjon bennünket újabb katasztrófától: a magyar faj életképes, ha egy európai összeomlás nem jön, utunk egyenes és a jobb jövő felé van nyitva.” (III. 312.) Vagy: „Keresem azokat a faji kvalitásokat, emelyeket a félelmesen fenyegető jövő helyzetekben a további évezredet biztosíthatják a magyar számára.” (III. 222.) És: „A magyar kálvinistaságnak nemzeti feladatai vannak s most, amikor a faj megmentése a kor nagy problémája, nem szabad vallási részletkérdésekkel visszatartani a faji egybetömörülést.” (III. 412.) Persze ezek nem változtatják meg alapjában a Móricz-képet, de mutatják az itt-ott jelentkező felhangokat, a változatlan alaplallam mellett.

Csak ismételni lehet, és az utolsó tanulmánykötetben is bizonyítja, hogy talán nincs az életnek olyan területe, amelyre az író ne reagálna nagy érzékenységgel, sokszor erős kritikai szellemben. Ismét — az először olvasható írások alapján — a témagazdagság a legfeltűnőbb. Legtöbbet persze a faluról ír változatlanul. Olvashatunk a mezőgazdasági technika fejlődéséről, a megváltozott szokásokról, táplálkozásról, egykérőlről, méhészetéről, a falusi

papság új szerepéről. Szót emel a munkanélküliség ellen, egy cikkben megírja a tisztviselők nehéz életét. Mégis, a városi szegénység életét — hiába él nagyvárosban — alig veszi észre, vagy ha igen, belülről nem érzi át úgy, mint a parasztságét.

Kisebb írások és nagy lélegzetű tanulmányok sora sok problémát, gondot vet fel, s mindegyiken átüt az író humanizmusa, írjon a nemzeti önismeret, vagy a frázismentes ismeretterjesztés fontosságáról.

A két kötet, *Az erkölcsi sarkantyú* és *A tizenkettedik órában szerkesztőjének* Nagy Péternek gondos kutatómunkáját dicséri; a szép kiállítású, a viszonylag kevés hibát (kár, hogy épp a tartalomjegyzékben!) és nyomdahibát tartalmazó kötetekért a kiadó belső munkatársait illeti köszönet. Csak egy kérdés még. Egy 1982-es kiadású könyvnek miért csak 1983 tavaszán kell a könyvesboltokba kerülni, és minden Móricz-könyvnek ilyen „illedelmes” csöndben? (Szépirodalmi, 1982, 1984)

CSÁKY EDIT

MAGYAR ISTVÁN: „FELHÁBORODOM, TEHÁT VAGYOK”

BÁLINT GYÖRGY ÉLETE 1906—1943

Röstelkedő félelemmel írom le azt a két szót, amely Magyar István: „*Felháborodom, tehát vagyok*” című könyvére elsőként visszhangzott fel bennem. Röstellem, mert azt lehet rá válaszolni: okosabb nem juttott eszembe, csak ez a közhely. Félek is, mert a két szó, egymáshoz kapcsolva, fölvetheti a kérdést; miért említendő ez? Vagy talán ritkaságnak kellene tartanunk? S mert csakugyan létező, s gyakran megalapozott szópár ez, félttem Magyar Istvánt, hogy dicsérni akarván őt, megbántom, mert a mondottak ellenére mégsem ritkaság az, hogy ajkbiggyesztés a válasz egy komoly könyv, jelen esetben egy irodalomtörténeti monográfia esetén méltatására.

Mert az első két jelző, amely a könyvet letéve eszembe jut (dehogy akkor jut eszembe, már korábban gondoltam rá, csak most makacsul előretolakszik), az első két szó: ez a mű *tárgyilagos* és *olvasmányos*. Meglehet, nagyobb elismerés volna, ha félelzernyi jegyzetét dicsérném, adatainak dokumentált igazságát, életrajz és műelemzés tudományos szintű elegyítését, azt a korszerű méltatási és elemző módszert, amely az író életét műveiben, műveit pedig életében értelmezi. Hiszen ez természetes, hallom máris a választ, pedig sajnos nem az: az életrajz és az életmű bemutatása gyakran kettéválik. S akkor lehet bármilyen kitűnő, megalapozott és esztétikailag vagy történetileg hiteles, nem lesz meggyőző, mert nem olvasmányos. Nem szívesen használok esztétikai jelzőként az *unalmas* szót, mert szubjektív volta miatt mérle-